

KALKINMA KAVRAMI

Ulusal ekonomilerin zaman içinde büyüme hedeflerinin olması kaçınılmazdır. Bu büyüme süreci, ülkelerin nüfus, iş gücü, doğal kaynaklar ve sermaye teçhizatları bakımından yıldan yıla büyümesi olarak açıklanabilir. Üretimi arttırmak için yatırım harcamaları yapıldıkça istihdam artmakta, sermaye stoku genişlemekte, yeni doğal kaynaklar kullanıma açılmakta ve sonuç olarak milli gelir artmaktadır. Büyüme sürecinde ekonomik alanda ortaya çıkan değişikliklerin yanında toplumsal alanda da bir değişim yaşanmaktadır. Kaçınılmaz olarak eğitim talebi artmakta, köylerden şehirlere göç hızlanmakta, sağlık hizmetlerinin gelişmesi gerekmekte, siyasal yapıda dalgalanmalar meydana gelmektedir. Bu kadar karmaşık olayın bir arada meydana geldiği büyüme sürecinde, kesin sonucu belirtecek ölçünün bulunması çok güçtür. Ekonomik unsurların değişimini sayısal olarak ifade etmek mümkünken, toplumsal değişiklikleri ölçmek pek mümkün değildir. Sayısal olarak ifade edilebilen ekonomik unsurlarda da büyüme sırasında meydana gelen dalgalanmalar değişik oranlarda olmaktadır. Şu halde sorun, bu çeşitli ekonomik unsurlardan en iyi gösterge olabilecek birini seçmek ve temel ölçü olarak kullanmaktır. Uluslararası alanda en yaygın olarak kullanılan ölçü, **üretim hacmi** ve **milli gelirdir**. Yalnız, milli gelir artışının ulusal bir ekonominin bütünüyle büyümesini yansıtmadığını, fert başına refah artışına bir ölçü sayılamayacağını da belirtmek gerekir. Çünkü nüfus artışı, yükselen milli gelirin bir kısmını yutmaktadır. Şu halde büyümeyi fert başına milli gelir rakamıyla da ölçmek gerekecektir. Ölçü olarak milli gelir seviyesi seçildiğine göre, milli gelirden bir yıldan ötekine meydana gelen artış oranına **“ekonomik büyüme”** adı verilir. Örneğin, bir ülkenin milli geliri bir önceki yıla göre %7 artmışsa bu büyüme hızıdır. Aynı ülkede yıllık nüfus artış hızı %3 ise, fert başına milli gelir %4 artmış demektir.

Yazı ve konuşma dilinde **“büyüme”** terimi yerine bazen **“gelişme”**, **“kalkınma”** gibi sözcüklerin de kullanıldığı görülmektedir. Büyüme, gelişme ve kalkınma terimlerinin anlamları arasında fark görenler bu tutumu hatalı bulmaktadırlar. Bunlara göre büyüme sadece bir gövde genişlemesini ifade etmekte, gelişme ve kalkınma ise ulusun iktisadi, sosyal ve siyasal hayatındaki genel gelişimi belirtmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin toplam geliri ile kişi başına düşen gelirin büyüme süreci ve bu arada ülke ekonomisinin yapısal gelişmesi **“ekonomik gelişme”** olarak nitelendirilir. Bu konudaki temel ölçüler sanayi sektörünün tarımsal kesime göre daha büyük olması, kırsal alandan kentlere hızlı göçün yaşanması, ihracatta tarım ve madencilik ürünlerinin görece önemini yitirmesi ve sanayi ürünlerinin ön plana çıkması, ithalatın bileşiminde ana ağırlık noktasının yatırım mallarının oluşturması, yatırım fonlarının oluşturulmasında dış fonların giderek düşmesidir.

Ekonomik gelişmede temel amaç genel yaşam düzeyinin yükselmesidir. Ancak bu konuda

kullanılan nicel ölçülerin yanında ülke düzeyinde bazı niteliksel dönüşümlerin gerçekleştirilmiş olması da göz önüne alınmaktadır. Bu dönüşüm süreci başka bir ifadeyle, ülkenin ekonomik toplumsal ve siyasal yapılarının değişerek insan yaşamının maddi ve manevi alanda ilerlemesi, toplumun refahının artmasına “**ekonomik kalkınma**” adı verilir. Bu bakımdan kalkınma sadece genel sayılarla belirlenen ekonomik büyümeyi içermekle birlikte bunu aşmakta, başka bir deyişle GSMH’deki hızlı artışla belirlenen ekonomik büyüme yanında aşağıda sıralanan ekonomik ve sosyal değişimleri de kapsamaktadır. Bu gelişmeler şöyle sıralanabilir:

- Ulusal gelir dağılımının daha dengeli olması,
- Ülke kaynaklarının, toplumsal yapının koşullarına uygun biçimde kullanılmasını sağlayarak sanayi toplumuna geçilmesi,
- Üretim artarken her kesimde üretim biçimi ve ilişkilerin köklü bir değişim geçirerek verimliliğinin yükselmeye başlaması,
- Altyapı (infrastructure) ve sosyal yatırımların sadece ülkenin belirli yörelerine değil özellikle geri kalmış yörelerine doğru yönlendirilmesi,
- Beslenme sorununun sağlıklı beslenme koşullarına uygun olarak çözümlenebilmesi,
- Eğitim düzeyinin ülkenin uzun dönemli insan gücü gereksinimine yanıt verecek biçimde, çağdaş teknolojik bilgiyi de kapsayan bir biçime dönüşmesi,
- Ülkenin maddi olanakları artarken, halkın yaşamının manevi yönden de zenginleşmesi

Görüldüğü gibi kalkınma kavramı sadece sayısal büyümeyi değil, aynı zamanda nicel değişimin yanında nitel dönüşümleri de içermektedir. Bütün bu değişimler, hiç kuşkusuz, genel boyutları genişliğine çizilen bir sanayileşme ile mümkün olabilecektir. Yalnız burada sanayileşmeyi sadece belirli sanayi mallarının üretilmesi olarak görmek, sanayileşmenin sosyo-ekonomik bir değişim süreci olduğunu ve giderek toplumun siyasal ve kültürel yapısını etkilediğini bilmek gerekir. Gerçekten de sanayileşme ile birlikte geleneksel toplum kendini aşmakta ve sanayi toplumuna dönüşmektedir. Ancak bu dönüşümün tüm öğeleri ve kuralları ile kendi içerisinde tutarlı olabilmesi için sanayileşmenin, bağımlılıktan ve yüzeysellikten giderek arınması, toplumda kökleşmesi ve kendi kendine gelişir olması gerekir.

Tarihsel gelişim sürecinde insan topluluklarının sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan farklı düzeylerde buldukları farklı değişim ve gelişim gösterdikleri bilinen bir gerçektir. Sanayi devrimine kadar geçen süreçte ülkeler ve bölgeler arasındaki kalkınma olanakları ve riskleri günümüze oranla son derece önemsizdir. Çünkü ekonomik etkinlikler tarımsal nitelikli olup aile işletmeleri biçiminde şekillenmiştir. Bu dönemde pazar için değil yalnızca aile gereksinimlerini için üretim yapılmaktadır. Doğal kaynakların işletilmesinin yetersizliği, coğrafi koşullar ve iklim gibi etkenler nedeniyle bir takım dengesizlikler bulunsa da bölgeler ve ülkeler arasında yaşam düzeyi açısından büyük farklılıklar yoktur.

Onsekinci yüzyılın ikinci yarısından itibaren, önce İngiltere’de sonrasında batı ülkelerinde temel olarak tarımsal nitelikli toplumlara daha sonra sanayi toplumlarına dönüştüren **“sanayi devrimi”** ülkeler arası görünmez farklılıkları ortadan kaldırmak yerine daha da büyüyen bir olay haline dönüştürmüştür. Teknolojinin girdiği ülkeler ve bölgeler diğer ülke ve bölgelere göre daha hızlı gelişim göstermiştir.

Tarihsel gelişim sürecinde ülkeler arasında ortaya çıkan dengesizliği ve geri kalmışlığı doğal bir oluşum olarak görmek ve nitelemek güçtür. Çünkü geri kalmışlığın nedeni, hangi farklı etkenlerin bileşiminin sonucu olursa olsun, hiç kuşkusuz dünya tarihinin sömürgecilik döneminde yatmaktadır. Nitekim Paul Baran’a göre az gelişmişlerin az gelişmişliğini gelişmişlerin gelişme sürecinde aramak gerekir. Yani az gelişmişler, geri bıraktıkları için geridirler. İlk sanayileşen ekonomiler, şimdi az gelişmiş olanları çeşitli yollarla sömürmüşlerdir. Baran, bu sömürüyü ilk aşamada sömürgeleştirilen ülkelerde birikmiş değerlerin çeşitli yollarla sömürgeci ülkelere aktarılmasına, sonrada az gelişmişlere mal satan tekellerin yüksek kârlarına bağlamaktadır.

Kalkınma salt sanayi kesimine özgü bir olay olmadığından, kalkınmaya bir bütün olarak yaklaşmak ve kalkınmanın sanayileşme ile iç içe olduğunu anlamak gerekir. Gerçekten dinamik bir niteliğe sahip olan sanayileşme, 18. ve 19. yy’larda Batı Avrupa’da, Amerika’da ve günümüzün gelişen ekonomilerinde, hem ekonomik hem de toplumsal ve siyasal yapılarda birbirine benzer değişimler meydana getirmiştir. Bu değişimlere ekonomik açıdan kesimlerin birbiriyle olan ilişkileri göz önüne alınarak yaklaşıldığında, sanayi kesiminin gelişmesinin diğer kesimlerden etkilendiği görülmektedir. Tarım kesimi hem hammadde ürettiği, hem de sanayi ürünlerine bir pazar olduğu için zorunlu olarak gelişmek durumundadır. Zaten sanayi gelişmeden tarımın gelişmesi olanaksızdır. Zira modern tarımın gereksinme duyduğu traktör, gübre vb üretiminin gerçekleşmesi için sanayinin gelişmesi gerekmektedir. Diğer taraftan sanayi gelişirken ülkede finansal sorunların çözümünde geleneksel banka sistemi yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle para piyasasında yeni gelişime uygun reformlar gerekmektedir. Bu ekonomik yapı, değişimi devletin işlerliğine ve sorumluluklarına yeni boyular getirmektedir.

Toplumun yapısındaki değişimlerin en önemlisi işçi sınıfının doğuşu ve örgütlenmesidir. Bu yeni örgütlenme biçimleri toplumsal ve siyasal ilişkileri büyük ölçüde etkilemektedir. Diğer taraftan orta sınıfın gelişmesi sosyal gruplar arasındaki organik bir bağ kurulması ve aile bireylerinin ekonomik güce ve özgürlüğe kavuşması sonucu ataerkil aile yapısı da çözülmeye başlamaktadır. Her şeyi devletten bekleyen, adeta kendilerini onun vesayeti altında hisseden kişiler giderek bireyci ve özel girişimci olmaktadır. Yeni meslekler ortaya çıkmaktadır. Sosyal yapıda meydana gelen önemli bir değişiklik de, kırsal yöreden gelenlerin kentlere iyi uyum

sağlayamayan gecekondulara yerleşmesidir. Gecekonduların sanayileşme sürecinin meydana getirdiği bir olgudur.

İşçi sınıfının büyümesi ve örgütlenmesi, siyasal değişimlere neden olmaktadır. Partiler artık belirli iktisadi görüşlere yönelmek zorunda kalmakta, sosyal sınıfların ve ekonomi kesimlerin partiler üzerindeki etkisi daha çok hissedilmektedir.

Kalkınma dönemlerinde ortaya çıkan sosyo-ekonomik değişimlere **“kalkınmanın maliyeti”** denilebilir. Çünkü bu dönüşüm sürecinde bazı toplumsal sıkıntılar ortaya çıkmaktadır. Eski dokunun yeni bir dokuya dönüşmesi olarak nitelendirilen bu gelişme süreci, özellikle geleneklere bağlı tutucu gruplarda büyük tepkilere yol açmaktadır. Geleneksel toplumların, modern üretim tekniklerine karşı tutumları genellikle olumsuzdur. Ayrıca yerleşik çıkarları gözetmek isteyen tutucu toplumsal ve siyasal güçler, bunları kaybetmemek için isteyerek veya istemeyerek kalkınmayı engelleyebilirler. Kalkınmayı sadece fabrika kurmak anlamıyla ele alıp, sanayi toplumu olmanın toplumsal ve siyasal sonuçlarını kabul etmek istemezler. Bugünün sanayi toplulukları kalkınma devriminin sancılarını o dönemdeki iktidarların bu bunalımları iyi değerlendirip ona göre davranmaları ile giderebilmişlerdir.

Kalkınmak için, yani sanayi toplumuna geçmede uygun bir ekonomik, sosyal ve siyasal yapı kurabilmek için, **“kalkınma ilkelerinin”** saptanması gerekmektedir.

Sanayileşme için gerekli kaynaklar toplumun gelişme amaçlarına uygun ölçüde ve biçimde yaratılmalı ve kullanılmalıdır. Kaynaklar iki yönden ele alınabilir. Birincisi doğal kaynaklar, yatırım malları hammaddeler gibi fiziksel yön, diğeri ise tasarruflar gibi parasal yönüdür. Kalkınmanın parasal yönü olarak, tasarruflar yeni iç kaynaklar bulunarak yükseltilmeli ve bunlar üretken alanlara yöneltilmelidir. Tasarrufların yükseltilmesinde en önemli nokta toplumdaki gösteriş tüketiminin sınırlandırılmasıdır. Tarım ile sanayi arasındaki ilişkide, yani kesimler arası sermaye değişiminde, tarımdaki kaynakların sanayi yatırımlarına yönlendirilmesinde dikkatli davranmak gereklidir.

Sanayileşmenin fizik yönünü meydana getiren yatırım malları, ara malları hammadde, enerji ve bunun gibilerin toplum amaçlarına uygun bir biçimde yaratılması ve kullanılması ise özellikle doğal kaynakların tükenmesi açısından büyük bir önem taşımaktadır. Sınırsız ekonomik büyüme amacı içinde bulunan dünya ekonomisinde, sınırlı kaynakların daha ne kadar yeteceği endişesi, özellikle doğal kaynakların gelecek nesillere ne ölçüde aktarılacağı başka bir ifadeyle kalkınmanın sürdürülebilir olması gereklidir.

Sanayi toplumuna geçiş olgusu toplumun tümüne birden ve dengeli olarak yansıtılmalıdır.

Sanayi yatırımlarının belirli yörelerde toplanması dengeli gelişmeye ters düşebilir. Geri kalmış yöreleri kapsamına alacak ve devlet tarafından saptanacak özendirici önlemler, altyapı ve sos-yal yatırımların dengeli biçimde dağıtılmasını mümkün kılacaktır.

Kalkınma, giderek işsizliğe çözüm getiren boyutlara erişmelidir. Bu bakımdan, teknolojik gereklere uygun olması koşuluyla, emek-yoğun yani daha fazla işçi çalıştıran sanayilere öncelik verilmesi gerekebilir. Bazı alanlarda teknolojik açıdan az insan çalıştıran sanayiler kurulması gerekiyorsa bunlar arasında istihdamı arttıracak sanayilere ağırlık verilmelidir.

Kalkınma geleneksel tarım toplumunun sanayi toplumuna geçmesi demek olduğuna göre, bu gelişimin yapısal değişimleri içeren bir plan içinde gerçekleşmesi gerekir. Hazırlanacak plan uygulanmasında demokratik yöntemlerle etkin disiplin sağlanmalıdır. Kamu hizmetlerinin ve altyapıların toplum yararına yönlendirilmesi devletin sorumluluğu altında olmalıdır.

Kalkınma sadece ekonomide ve üretimde yeni bir aşamaya geçiş değil, toplumsal, siyasal ve kültürel bir değişim sürecidir. Kalkınmaya bu açıdan bakıldığında, geleneksel toplumun kalkınmayla birlikte kendini aşarak yeni bir topluma dönüştüğü kolaylıkla görülebilecektir.

Sonuç itibariyle ekonomik büyüme, kalkınma ve gelişme sözcükleri çoğu kez eş anlamlı olarak kullanılsa da bu kavramlar farklı anlamlar taşımaktadır. Günümüzde az gelişmiş ülkelerin tümünün üzerinde durduğu ekonomik kalkınma sorunlarıdır. Ekonomik politika amaçlarına verilen değere göre içeriği değişse de genel olarak ekonomik kalkınma ülkelerin toplumsal ve ekonomik yapısının dönüşümü anlamında kullanılırken ekonomik büyüme kabaca kurumsal bir yapıda değişme olmadan ekonomik sistemin GSMH, toplam üretim vb. göstergelerindeki bir artış olarak değerlendirilmektir. Bu iki kavramdan kalkınmanın niteliksel ekonomik büyümenin niceliksel olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Kaynaklar:

Aktuğ, S. (2003). Kavramsal Açıdan Ekonomik Büyüme Ekonomik Kalkınma ve Bölüşüm İlişkileri, [http://www.sosyalpolitika.info/]

Anonim, (1973), AK İktisat Ansiklopedisi. İstanbul: AK Yayınları.

Tunalı, H. İktisadi Kalkınma. İstanbul Üniversitesi, Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Ders Notları [http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/iktisat_ue/iktisadikalkinma.pdf]

Van den Berg, H. (2016). Economic growth and development. World Scientific Publishing Company.